

A large, dark green, stylized number '5' is centered on a red background. The number has a thick, rounded top bar, a vertical stem, and a curved bottom section.

HOOFDSTUK 5

Wereldbeelden op de helling

Wereldbeelden op de helling

5.1 Correspondentie en coherentie

Stel dat je directeur van een school bent en dat je een streng beleid voert tegen laatkomers. Iedereen die te laat is, moet zich bij jou komen melden en zich verantwoorden.

Op een ochtend komt Tsjomme zich melden. Die ken je goed; hij is een sympathieke jongen, maar wel een hardnekkige laatkomer. Tot nog toe heeft noch een goed gesprek, noch de harde hand Tsjomme tot meer stiptheid kunnen bewegen. En hij heeft altijd wel weer een verhaal klaar, waar doorgaans niets van blijkt te kloppen. Vandaag vertelt Tsjomme rustig en met een licht spottende glimlach dat het ditmaal kwam door de tram: eerst was de bovenleiding losgeraakt, toen stond de tram voor de open brug en moesten er wel vier boten passeren, en toen de tram uiteindelijk bij de school aankwam sloeg de bestuurder uit verstrooidheid een halte over.

Geloof je Tsjomme op zijn woord? Waarschijnlijk niet, je hebt geen reden om hem te geloven.

Vervolgens komt Cecile zich melden. Die ken je ook goed: zij is in alle opzichten een modelstudente die in al die jaren dat ze op jouw school zit, nog nooit te laat is gekomen. Cecile trekt bleek weg, is helemaal in de stress en vertelt een paniekerig verhaal: de bovenleiding van de tram was losgeraakt en daarna stond de tram voor de open brug en passeerden er meerdere boten, en toen sloeg de bestuurder tot overmaat van ramp een halte over.

Geloof je Cecile's verhaal? Waarschijnlijk wel, je hebt geen reden om haar niet te geloven. Althans niet in eerste instantie.

Maar Cecile's verhaal brengt je ook behoorlijk in verwarring. Want als haar verhaal klopt, dan zou Tsjomme's verhaal ook kunnen kloppen. Hun verhalen zijn immers consistent met elkaar. Anderzijds: worden jouw redenen om Tsjomme te wantrouwen, nu ook geen redenen om Cecile te wantrouwen? Is het niet ongeloofwaardig dat ze allebei precies hetzelfde verhaal vertellen? Het zou kunnen dat Tsjomme en Cecile een stelletje vormen en elkaar deze ochtend wat beter hebben leren kennen, zoals dat heet,

en dat Tsjomme vervolgens met al zijn ervaring en creativiteit een verhaal heeft verzonnen om hun te laat komen goed te praten. Maar het zou net zo goed kunnen dat Tsjomme en Cecile niets met elkaar te maken hebben, dat Tsjomme voor één keer de waarheid sprak en Cecile zijn verhaal gewoon afluisterde en navertelde.

Wat een ochtend! Je weet als schooldirecteur niet meer wie of wat te geloven.

Dit scenario illustreert een prangend probleem dat onmiskenbaar te maken heeft met scepticisme en dat er volgens sommigen zelfs de kern van uitmaakt, maar dat we tot nog toe nauwelijks aan de orde hebben gesteld (alleen even in paragraaf 3.7), laat staan opgelost. Wat mogen en/of moeten we nu eigenlijk geloven? Hoe kunnen we te weten komen wat waar is en wat niet?

WAARNEMINGSKENNIS EN GETUIGENISKENNIS

Op het eerste gezicht lijken we hier over te schakelen op een heel andere discussie, want de vraag is niet langer of en wanneer we onze eigen zintuigen mogen geloven, maar veeleer of en wanneer we getuigenissen van anderen mogen geloven.

Toch zijn onze eigen waarnemingen en getuigenissen van anderen zeer vergelijkbare 'kennisbronnen'. De problemen die zich met beide kennisbronnen kunnen voordoen, zijn nauw verwant: zoals onze ogen en onze geest bedrogen

kunnen worden, bijvoorbeeld door een visuele illusie of een hallucinatie, zo kunnen wij ook bedrogen worden door getuigen, bijvoorbeeld wanneer ze liegen of de waarheid al dan niet bewust verdraaien.

Er zijn natuurlijk ook opmerkelijke graduele verschillen tussen waarnemingskennis en getuigeniskennis. Zo zijn er ten eerste graduele verschillen qua *scope*. Het leeuwendeel van wat we weten, weten we 'van horen zeggen'. Ontelbare getuigenissen bereiken ons via boeken, media en internet, enzovoort. Wat we daarentegen waarnemen 'met eigen ogen', of algemener: met onze eigen zintuigen, vormt slechts een uiterst kleine fractie, zowel in tijd als in ruimte, van wat er waargenomen kan worden. Een tweede gradueel ver-

schil betreft de betrouwbaarheid van beide kennisbronnen: in beide gevallen kan het fout lopen, maar door de bank genomen is wat we 'met eigen ogen' te weten komen, betrouwbaarder dan wat we 'van horen zeggen' hebben.

Filosofen hebben zich afgevraagd of en wanneer we kunnen afgaan op getuigenissen van anderen. Het grootste contrast in dit opzicht is dat tussen de filosofische kemphanen David Hume en Thomas Reid, beiden afkomstig uit Schotland. Waar Hume vereist dat een getuigenis uiteindelijk teruggevoerd moet kunnen worden op waarnemingen, daar meent Reid dat we in principe altijd kunnen (en moeten) afgaan op getuigenissen, tenzij we goede redenen hebben om een bepaalde getuige of getuigenis te wantrouwen.*

We hebben eerder afgesproken dat beweertzinnen 'waar' zijn als ze in overeenstemming zijn met de feiten. Dat heet de *correspondentietheorie van waarheid* en is zowat de vigerende theorie over de betekenis van waarheid. In het scenario hierboven: Cecile's verhaal is waar als en slechts als zij daadwerkelijk in de tram zat die te kampen had met de genoemde tegenslagen en bijhorende vertragingen.

Vervolgens zijn we met die theorie aan de slag gegaan en hebben we een aantal gedachte-experimenten uitgevoerd waarin de feiten gestipuleerd werden. Er werd ons gewoon verteld wat waar was en wat niet. Maar in de situatie die we nu in beschouwing nemen, waarin je als strenge maar rechtvaardige schooldirecteur twee verhalen voorgeschoteld krijgt en wilt weten wat er nu eigenlijk echt is gebeurd, is er op het eerste gezicht niemand die jou kan helpen en kan vertellen (of stipuleren) wat waar is en wat niet.

Als we in een concrete situatie kennis willen verwerven en aan 'waarheidsvinding' willen doen, dan hebben we niets aan dé definitie van waarheid of dé analyse van kennis. Dan hebben we een criterium nodig om informatie te beoordelen en al dan niet 'voor waar' aan te nemen. We hebben misschien wel grip op de begrippen 'waarheid' en 'kennis', maar daarmee hebben we nog geen criterium voor waarheid vastgesteld. Dat criterium kan bezwaarlijk zijn: wat in overeenstemming is met de feiten. Want de vraag is nu juist of en hoe we te weten kunnen komen wat daadwerkelijk het geval is, wat de feiten zijn.

In afdeling 3.7 hebben we al het korte antwoord op die vraag aangestipt.

* Zie voor het debat tussen Hume en Reid onder meer Pritchard (2006), pp. 90-5. Een uitwerking en verdediging van Reids positie is Coady (1992).

We hebben ervaringen en vormen hypothesen over wat het geval *zou kunnen* zijn door middel van abductieve denkstappen. Maar dat korte antwoord is duidelijk ontoereikend. Eindeloos veel hypothesen kunnen onze ervaringen verklaren. Het langere, volledige antwoord zal ons moeten vertellen welk criterium of welke criteria we gebruiken (of zouden moeten gebruiken) om een van die abductief afgeleide, verklarende hypothesen 'te selecteren' en 'voor waar' aan te nemen.

Nu zijn er natuurlijk verschillende kandidaat-criteria, elk met hun mogelijkheden en beperkingen, maar de meeste filosofen zijn het erover eens dat coherentie met reeds verworven overtuigingen een erg belangrijke rol speelt. Wanneer je als schooldirecteur eerst Tsjomme's verhaal aanhoort, wantrouw je zijn getuigenis omdat dat coherent is met jouw eerdere ervaringen met Tsjomme en zijn fantastische verhalen. Als je vervolgens Cecile's verhaal aanhoort, geloof je haar in eerste instantie omdat dat in lijn is met hoe je Cecile eerder als leerling hebt leren kennen en inschatten.

Maar dan begin je je vragen te stellen, want Tsjomme's en Cecile's verhalen zijn consistent met elkaar, en dus vorm je de verklarende hypothese dat het wel eens 'van tweeën één' zou kunnen zijn. Misschien spreken ze allebei de waarheid. Of misschien liegen ze allebei. Of misschien moet je je inschatting van de betrouwbaarheid van Tsjomme en/of die van Cecile herzien. Met andere woorden: ook de vragen die je jezelf stelt – je 'onderzoekshypothesen' – zijn geënt op consistentie en coherentie.

Geconfronteerd met deze problemen, zal je als schooldirecteur wellicht contact opnemen met de vervoersmaatschappij om na te gaan of het verhaal van Tsjomme en Cecile klopt. Je pakt de zaken graag grondig, liefst zelfs 'wetenschappelijk' aan en dus ga je de hypothese dat de tram met tegenslagen en vertragingen te kampen had, persoonlijk verifiëren. Maar merk op dat je ook de uitkomst van dit kleine onderzoek zal interpreteren in termen van coherentie met reeds verworven overtuigingen. Of het verhaal van Tsjomme en Cecile nu bevestigd wordt of niet, je zal ervan uitgaan dat de vervoersmaatschappij correct zal rapporteren of die tram die ochtend vertraging had. Dat hangt dan weer samen met je veronderstellingen over de betrouwbaarheid van de vervoersmaatschappij als getuige in dit soort aangelegenheden. Hoe je het ook wendt of keert, coherentie zal een belangrijke rol spelen in wat je uiteindelijk 'voor waar' aanneemt.